

114. Ardre kyrka 4 (=H. Pipping nr I, II, V och VI). Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 58–61.

Litteratur: H. Pipping nr I, II, V och VI. Statens Historiska Museum, Inventarium nr 11.118 (tryckt i VHAAkad:s Månadsblad 1900, s. 158); H. Pipping, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), spec. s. 9 f., 26 f., Rapport till Riksantikvarien, odaterad (ATA); E. Brate, Ardre-stenarna (i: Arkiv för nordisk filologi Bd 18, 1902), s. 132 f.; A. Noreen, Altschwedische Grammatik (1904), s. 482; F. Plutzar, Die Ornamentik der Runensteine (1924), s. 83 f.; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 19, i Plutzar a. a. s. 85 not (om dateringen), Anteckningar 1934 (UUB); S. Lindqvist, Gotlands bildstenar (i: Rig 1933), s. 100 f., Gotlands Bildsteine I (1941), s. 58 f., 74 f., 77, 82, 89, 99, 122 f., 2 (1942), s. 18 f., 21 f., Forngutniska altaren och därtill knutna studier (1962), s. 10 f.; A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit (1958; Palaestra Bd 224), s. 68 not 107.

Äldre avbildningar: H. Pipping foto a. a. 1901, fig. I, II, V och VI; foto av okänd (ATA); v. Friesen, Upplands runstenar, fig. 10; H. Faith-Ell foto 1933 (ATA); S. Lindqvist a. a. 1 (1941), fig. 159–166, 224.

Under kyrkgolvet i Ardre kyrka påträffades sommaren 1900 fyra runristade stenar, som av Hugo Pipping betecknades nr I, II, V och VI. De lågo alla på södra (eller östra) sidan om den stora bildstenen. Två av dem (I och II) voro sönderslagna och endast fragmentariskt bevarade; de båda andra (V och VI) befunno sig däremot i ett vida bättre skick, de voro så gott som fullständiga, om också sönderspruckna. Alla fyra voro de ristade endast på ena sidan (detta i olikhet mot de andra Ardre-stenarna, G 111–113), och de voro lagda i golvet med den ristade sidan vänd uppåt. Också i ett annat avseende voro de fyra stenarna lika: deras ristningsytor visade ej minsta spår av vittring utan voro »så släta och jämna, som om de huggits i går». Tre av stenarna (I, V och VI) visade tydliga spår av rödfärg (mönja); Pipping förmodar, att även stenen nr II har varit färgad, även om han icke hade kunnat finna några spår därav bevarade. Viktigare var ändock, att alla fyra stenarna voro huggna i en helt överensstämmande teknik. Pipping menar, att denna hade »blifvit uttänkt just med hänsyn till färgningen». Även om detta förefaller något tvivelaktigt, kvarstår den sakliga likheten också på denna punkt mellan de fyra stenarna. Allt detta tyder på att de ha blifvit huggna samtidigt och av samme stensemästare.

De båda större stenarna (V och VI) voro mycket lika till storlek och form. Pipping kallar dem också för »syskonstenar». Detsamma har av allt att döma varit fallet med de båda mindre stenarna (I och II); de ha »i allt väsentligt haft samma form».

Pipping var vid sin bedömning av fynden bunden av vissa språkhistoriska teorier och därigenom hindrad från att av sina iakttagelser draga de riktiga slutsatserna. Han numrerade stenarna efter sin uppfattning av deras inbördes ålder: nr I och II skulle vara de äldsta, därefter följde III och IV (d.v.s. G 111, 113), sedan V och VI och slutligen VII (=G 112).

Det rätta sammanhanget klargjordes genom Erik Brates uppsats i *Arkiv för nordisk filologi* Bd 18 år 1902. Brate framhåller, att det ligger nära att tänka sig, att några av stenarna ha hört samman i ett monument, »då V och VI genom form och utstyrsel uppenbarligen visa sig som ett par och I och II även äro kongruenta på den kant, som på båda är i behåll. Hänsyn till detta förhållande och gjorda iakttagelser och mätningar samt överbärande av inskrifternas innehåll ledde mig till den övertygelsen, att V, I, VI, II utgjort väggarna av en kista, och att deras inskrifter vore sammanhängande i nu angiven ordning, vilken åsikt visade sig grundad vid den undersökning med hänsyn därtill, som amanuensen vid statens hist. museum, dr B. Salin hade godheten underkasta Ardre-stenarne. I och II äro gavelstenar, vilkas långa fot utgjort kistans fäste i jorden. V och VI hava en fals på baksidan, som varit stödd mot kanten av I och II; hålet i högra övre hörnet genom V har antagligen varit genomgång för en stång tvärs över kistan innanför gavelstenarne för att hålla V och VI i lodrät ställning, då deras korta fot icke gav något stöd i jorden. Ett dylikt hål har ock funnits i vänstra hörnet [av V] och naturligtvis även på motsvarande ställen av VI ... Det är givet, att insikten om denna samhörighet mellan V, I, VI, II skall medföra, att åtskilligt måste bedömas på annat sätt än med Pippings uppfattning, att stenarna äro inbördes självständiga, och det är vidare klart, att utsiktarna däri-genom bliva betydligt större att suppleras, vad som fattas, och giva en sammanhängande tolkning.»

S. Lindqvist har helt anslutit sig till Brates uppfattning av de fyra stenarna som delar av en kista. De fragmentariska stenarna I och II ha varit gavelhällar, V och VI sidohällar i kistan. Som ytterligare stöd framhåller han, att falsen i baksidan av de båda sidohällarna har blivit bestämd av gavelhällarnas tjocklek, så att gavelhällen nr I passar in i den högra falsen av nr V (framifrån sett) och den avsevärt tunnare gavelhällen nr II i falsen på vänstra sidan. Vidare har endast gavelhällen nr II en inskriftsrad nedtill; detta tyder på att den skall läsas sist. Läsordningen blir sålunda (såsom också Brate har föreslagit): V, I, VI och II. Med hänsyn härtill kan stenen nr V betecknas som kistans framsida.

Gavelhällen nr I har en fot, nedanför ristningen, som är avsevärt större än foten på de båda sidohällarna V och VI. Detta tyder på att kistan har varit så konstruerad, att gavelhällarna ha räckt ett stycke nedanför sidohällarna. Meningen med detta måste ha varit, att gavelhällarna med sin fot ha varit nedsatta i jorden och därigenom givit fäste åt kistan. Alldenstund kistan måste ha varit uppställd inomhus — såsom de bevarade färgresterna visa — följer därav, att den äldsta kyrkan har haft ett jordgolv, på vilket kistan har stått med gavelhällarna nedsänkta.

Sidohällen nr V: sandstenshäll, 5–6½ cm tjock. Den har en vågrät bas, med därifrån lodrätt uppstigande sidokanter. Överkanten är högst på mitten och sänker sig åt båda sidor i en vågformig konturlinje. Vänstra hörnet upptill är avslaget, men utan tvivel har stenen upptill varit symmetrisk. Stenens höjd är vid mitten 0,62 m, vid h. kanten 0,49 m, bredden 0,81–0,82 m. Ristningens höjd är vid mitten 0,48 m, och foten nedanför ristningen är 0,12–0,15 m. Innanför h. hörnet upptill finns ett borrhål, och ett liknande finns också på motsvarande plats på v. sidan i själva brottytan. Stenen har brustit sönder i tre stycken, men ristningen är i stort sett synnerligen väl bevarad. I inskriften finns till följd av skadan i övre v. hörnet en lucka på 6–8 runor. Stenen är numera lagad.

Stenens mitt upptages av ett nedsänkt bottenfält med ett system av skickligt flätade slingor i relief. Dessutom finnas här två människofigurer, som av Lindqvist (2, s. 21 f.) skildras sålunda: »Die untere ist wohl am ehesten eine Frau mit den Armen um zwei Tierhälse und die Arme nach unten zu derart zusammenhängend, dass sie dieselbe Funktion wie ein weiter oben befindlicher 'Laufknoten' von der für den Runensteinstil üblichen Beschaffenheit erfüllt. Über der Frau befindet sich ein (laufender?) Mann mit einem horizontal an der Taille befestigten Schwert; sein einer, jetzt beschädigter Arm war nach rückwärts gestreckt und scheint stark gekrümmt gewesen zu sein, mit dem Ellenbogen nach aussen, der Hand nach unten gerichtet; mit der anderen Hand hebt er einen kleineren, undeutlichen Gegenstand (Horn?) aufwärts unter das Kinn.»

Runinskriften är inhuggen i den upphöjda bård, som begränsar mittfältet upptill och på båda sidor. Den är 4–5 cm bred, och runorna äro 2½–4½ cm höga. Nedtill gå de överallt fram till mittfältets kant, men upptill icke fram till stenens ytterkant. Några ramlinjer finnas icke. Detsamma gäller om inskriften på de andra tre stenarna i monumentet. Inskriften börjar nedtill på v. sidan och läses från vänster till höger.

Av gavelhällen nr I ha endast två fragment blivit bevarade. De lågo på olika ställen under kyrkgolvet, det större stycket (Ib) vid mitten av östra tvärmuren, sålunda rakt ovanför den stora bildstenen, det mindre (Ia) på södra sidan, nedanför (väster om) sidohällen V. Stenen har alltså varit sönderslagen, och endast två stycken ha tagits till vara och inlagts i kyrkgolvet. De andra delarna ha förmodligen varit skingrade, då den nya kyrkan byggdes.

De båda bevarade fragmenten passa väl ihop och ha tillsammans utgjort stenens högra hälft. Sandsten, 4–5 cm tjock. Till formen ha gavelhällarna överensstämt med sidohällarna, men de äro smalare och verka därför mera hopträngda. Överkanten är mycket starkare buktad. Stenens högsta höjd (vid övre fragmentets vänstra kant) är 0,72 m, vid högra ytterkanten 0,60 m, största bevarade bredd (av nedre fragmentet) 0,37 m; den ursprungliga bredden torde ha varit 0,50–0,55 m. Runornas höjd är 3–4½ cm.

Gavelhällarna ha, liksom sidohällarna, ett nedsänkt mittfält med figurer i relief. Bildframställningen återges av S. Lindqvist på följande sätt: »Ganz unten ein Mann mit Schwert, das ohne sichtbare Aufhängevorrichtung in wagerechter Stellung an der Taille befestigt ist; er sitzt rittlings auf einem Pferd, das vier Vorder- und vier Hinterbeine hat. Den einen Arm scheint der Reiter schräg nach unten und nach vorne zu

strecken, vermutlich um die Zügel zu halten, der andere Arm beschreibt einen eigentümlichen Bogen von der Schulter nach hinten und nach unten und unter den Rumpf, worauf er wieder vor der Brust, wo er den geraden Arm kreuzt, sichtbar wird.

Hinter dem Oberkörper des soeben beschriebenen Mannes ein anderer Mann mit Schwert, das in derselben Weise wagerecht getragen wird; mit der einen Hand hält er hinter sich einen Speer, mit der andern führt er die Mündung eines Hornes zum Munde.

Dicht über dem Horn der in horizontaler Ausstreckung gezeichnete und somit naiv in liegender Stellung dargestellte Unterteil eines Mannes, dessen einer Arm denselben eigentümlichen Bogen beschreibt wie der eine Arm des Reiters.

Darüber noch ein 'liegender' Mann, dessen Lende von einem — allerdings bis zur Spitze sichtbaren — Speer getroffen worden ist. Der Speer wird mit beiden Händen von einem fünften Mann geführt, der deutlich steht und dessen Körper sich ausserhalb des Randes des erhaltenen Fragmentes befand.»

Runinskrift är också på gavelhällarna inhuggen i den upphöjda ytterbården kring mittfältet. Runornas höjd är $3\frac{1}{2}$ –4 cm. Av inskriften på gavelhällen I saknas första hälften med 28–30 runor.

Sidohällen nr VI: sandstenshäll, 5–6 $\frac{1}{2}$ cm tjock. Båda hörnen upptill äro avslagna; på v. sidan saknas ett ganska stort stycke. Troligen ha just hörnen varit utsatta för någon stark påfrestning i samband med kistans sönderfall; även på den andra sidohällen (V) är ena hörnet borta. I högra hörnet upptill finns alldeles i kanten av brottytan hälften av ett borrhål motsvarande dem på stenen nr V. Hällen är söndersprucken på mitten, dock utan mera betydande skador på inskrift och bildfält. Den är numera lagad. Till storlek och form överensstämmer stenen nr VI mycket nära med stenen nr V. Pipping kallar dem, såsom förut nämnt, »syskonstenar», ehuru han icke har uppfattat, att de ha haft samma funktion i en stenkista. Stenens höjd vid mitten är 0,62 m, bredd nedtill 0,82 m. Ristningens höjd vid mitten är 0,5 m. Kanten nedanför ristningen är 0,10–0,15 m i höjd.

Mittfältet upptages av en härva av drakslingsor och figurer i relief. S. Lindqvist skildrar framställningen sålunda: »Die Verzierung ist in derselben Weise wie auf Nr. I, II und V ausgeführt. Sie umfasst zwei einander zugekehrte, aber nicht ganz symmetrisch placierte vierfüssige Tiere, zwischen diesen ganz unten sieht man einen liegenden Mann, weiter oben einen anderen Mann, der auf seinem einen Arm eine kleinere Person — ein Kind? — hält, das er vor einer Gruppe angreifender Schlangen schützen zu wollen scheint. Diejenige Schlange, die er mit der zweiten Hand um den Schwanz fasst, beisst ihn in die Brust, zwei andere beissen ihn in den Magen, noch zwei andere in den Rücken, eine siebente Schlange beisst ihn in die vorgestreckte Hand. Die beiden grossen vierfüssigen Tiere werden von drei Schlangen angegriffen; eine schnellst gegen den vorderen Hinterfuss des rechten Tieres, die beiden andern haben jeder ein Tier in den Bauch dicht hinter den Vorderbeinen gebissen; ihre Köpfe dürften durch flache Linien von den Tierkörpern abgehoben gewesen sein und sind deshalb ganz oder fast ganz mit der Abnutzung der Steinplatte ausgelöscht worden. Dasselbe gilt auch für den Kopf der unteren der beiden Schlangen, die den Mann in den Rücken beisst. Nur der ganz unten liegende Mann wird nicht von einer Schlange angegriffen, greift aber selbst um den Körper einen von ihnen.»

Avsevärda rester av rödfärg finnas ännu kvar på denna sten, liksom på gavelhällen nr I, mindre på den andra sidohällen nr V.

Inskriften börjar, såsom på de övriga stenarna i kistan, nedtill på vänstra sidan och går från vänster till höger. Skadorna i båda hörnen ha vållat lakuner i inskriften. På vänstra sidan kan den genom jämförelse med sidohällen V beräknas till omkring 17 runor och skiljetecken. På högra sidan saknas omkring 8 runor och skiljetecken.

Av gavelhällen nr II finnas två fragment i behåll; de passa ihop och ha tillhört stenens högra del. Stenen torde i allt väsentligt ha haft samma form som den andra gavelhällen (nr I). Av den lodräta kantbården på högra sidan finns bevarad en sträcka av 0,38 m; den ursprungliga totalhöjden torde ha varit 0,72 m. Största bredden är 0,30 m. Stenens tjocklek är 3–4 cm, något mindre än nr I. Runornas höjd är 4–5 cm.

Om reliefbilderna på mittfältet uttalar S. Lindqvist (a. a. 2, s. 20): »Ganz oben u. a. ein Tierfuss von etwa der gleichen, aber stärker ausgezogenen Form wie der, den man ganz rechts im Felde auf Nr. V sieht. Darunter ein nach links gehender Mann, der eine Streitaxt in der einen Hand hinter dem Rücken hält. Vor ihm (flieht?) ein anderer, unbewaffneter Mann. Unter diesen beiden sieht man zwei Männer mit stark nach vorne gebeugten Oberkörpern; beide haben die Arme nach vorne ausgestreckt. Der rechte, der — wenigstens dem Scheine nach — den axtführenden Mann auf seinem Rücken trägt, scheint mit der noch teilweise sichtbaren Hand an das obere Ende eines Stabes oder des Schaftes von irgend einer Waffe o. ä. zu greifen. Vor ihm sieht man den Oberteil eines nach oben hin schmaler werdenden, eigentümlicherweise wie ein Kegel gebildeten Gegenstandes von unklarer Bedeutung. Möglicherweise gehören alle vier Männer zu ein und derselben Szene, insofern als sie — je nach der Entfernung — in verschiedener Weise irgendeinem heiligen Bild, das sich auf der verlorenen Hälfte des Steines befunden haben kann, ihre Ehrfurcht erweisen.»

Runorna på de fyra stenarna tillhöra yngre runraden. Av stungna runor förekomma **e** och **y**. Att icke något **g** förekommer, kan sammanhånga med runristarens form av **k**-runan, med bistaven ansatt relativt högt upp på huvudstaven och starkt rundad; utrymmet mellan huvudstav och bistav blir därför litet, och ristaren har ej velat riskera att stenytan skulle falla sönder, om han borrhade ett hål på denna trånga yta. Förmodligen av samma skäl är icke **b**-runan stungen i 27 **b**. Runan har formen β med båda bistavsrundlarna slutna (jfr den mycket olika **b**-runan i G 113). **o**-runan, som förekommer 2 ggr (r. 43 och 47), har formen ϕ . **s**-runan, som i den långa inskriften förekommer endast 3 ggr, har 2 ggr (r. 1, 51) formen $\downarrow$, 1 g. (r. 112) formen $\uparrow$. Ordskillnadstecken är :.

Inskrift:

V : **synir : liknaṭa- ... arua : merki : kut : ebtir : ailikni : kunu : kopa : mopur :**

I ... **ṣ : auk : kiaruatar : auk : liknuir :**

VI : **kup a- ... n : heni : auk : kieruantum : merki : m - ... ua : ar : men : sin :**

II ... **r : i : karṣum : ar : uar : uiṣe mer : h ...**

»Liknats söner (lätö göra) ett gott minnesmärke efter Ailikn, en god kvinna, moder (till Aivat och Ottar) och Gairvat och Liknvi.

Gud (och Guds moder vare nådig) mot henne och mot dem som göra minnesvården, (den största) som man kan se ... i Garda, som var hos Viv(?) ...»

Till läsningen: Vid inskriftens början står ett vanligt skiljetecken: . Likaså efter 50 **r**, vid slutet av fram-sidans inskrift. 11 **t** är skadat upptill, men båda bistavarna kunna säkert spåras. Övre hälften av 12 **a** är borta, men en tydlig bistav finns t. v. Sannolikt har runan haft ensidig bistav, i likhet med 45 **a**. Av följande runa finns endast nedre delen av en rak stav; runan bör ha varit **r**, icke **ṛ**; men av bistaven finns ingenting kvar. »Sammanhanget visar, att valet ej kan stå mellan andra runor än **r** och **ṛ**. Att läsa **ṛ** går emellertid ej för sig, emedan ingen bistaf synes nedtill till vänster om huvudstafven, oaktadt stenen på detta ställe är fullkomligt oskadad» (H. Pipping). Bruket av **r**-runan här är emellertid anmärkningsvärt; det strider mot ristarens f. ö. konsekvent genomförda användning av **r**- och **ṛ**-runorna efter etymologiska grunder. A. Noreen: »*Synir Liknatar* (wol statt -ar verschrieben)». Av 14 **a** finns hela huvudstaven jämte h. bistaven i behåll. Den återstående delen av inskriften på nr V är väl bevarad. Den övre punkten i skiljetecknet efter 17 **a** är mycket liten och inträngd mellan bistavarna i 17 **a** och 18 **m**. 19 **e** är tydligt stunget, likaså 26 **e**. — Av 51 **s** är högra halvan bevarad, med tydlig vinkel mellan mellanstaven och högra staven. 60 **a** har varit överhoppad och är inhugget efteråt, i vinkeln mellan 59 **u** och 61 **t**. 66 **k** är upptill skadat genom en flagring. 71 **u** är icke stunget. Inskriften på gavelhällen I slutar nedtill på h. sidan med vanligt skiljetecken: .

51 **s** står nära toppen av gavelhällen. Den förlorade vänstra delen av inskriften bör ha omfattat ungefär lika många runor och skiljetecken som den fullständigt bevarade högra delen. Denna innehåller sammanlagt 29 tecken, eller om man vid jämförelsen räknar bort dels »topprunan» **s** (som kan tillföras båda halvorna), dels den efteråt inkilade 60 **a**, 27 tecken. Pipping, som icke har förstått sammanhanget mellan inskrifterna, ger ingen förklaring till de tre genitiverna. De måste ha förefallit honom gåtfulla. Brate supplerar, i anslutning till inskriften på nr V: [: **þaira : aiuatar : auk : utar**]s. Detta ger 24 runor och skiljetecken (51 **s** inräknat), och det bör kunna gå, menar Brate, om runorna på vänstra sidan ha stått något glesare ristade än i fortsättningen. Brates suppling har accepterats av A. Noreen, O. v. Friesen och S. Lindqvist. Den förefaller mycket sannolik, trots den olika ordningsföljden mellan bröderna på G 113 och G 114 nr I (se härom nedan).

Sidohällen nr V och gavelhällen nr I ha sålunda en sammanhängande inskrift, som bildar en enda, avslutad mening. Gavelhällens hela inskrift innehåller en genitivbestämning till det sista ordet **mopur** i sidohällens inskrift.

Denna första mening lämnar de för varje gravvård naturliga och nödvändiga uppgifterna: Vem har låtit utföra detta minnesmärke? Till vems minne har det skett? De båda andra sidornas inskrifter kunna förväntas ge tillägg. Det är då i hög grad att beklaga, att inskrifterna här äro så fragmentariska, att de icke medge en fullt säker tolkning. De lämna oss i ovisshet på väsentliga punkter.

Inskriften på sidohällen nr VI börjar och slutar med vanligt ordskillnadstecken :. Intet skiljetecken finns efter 77 **þ**. Av r. 79 finns endast nedersta hälften av en rak stav. Runan har icke haft någon bistav t. v.; den kan alltså ha varit **f**, **u**, **þ**, **r**, **k**, **i**, omvänt **s**, **b** eller **l**. Av 80 **n** finns endast högra bistaven, men runan är säker. 82 **e** är stunget med en djup, rund prick. Liknande 90, 99 och 110 **e**. Alla runor i 88–97 **kieruantum** äro tydliga. Efter 103 **m** synes nedre delen av en rak stav; denna kan ej ha haft någon bistav t. v. Den förlorade delen av runbandet kan beräknas till omkring 15 cm, vilket bör ha varit plats för 7–8 runor. 105 **u** har förlorat toppen i kantskadan. 112 **s** är omvänt. 113 **i** är icke stunget.

H. Pipping uppfattade 75–79 **kupa** - »som början av ett namn, icke som en form av adj. *goðr*, ty stenen V, som utan tvifvel står VI mycket nära, skrifver **kopa**». 81–102 **heni : auk : kieruantum : merki** översätter han: ett minnesmärke åt henne och åt dem som göra (det). »Det var ej ovanligt att man gjorde minnesmärken öfver sig själf (*gieruandum*).» — Det förefaller rimligare att med Erik Brate uppfatta **merki** som objekt till det föregående participet **kieruantum** åt dem som göra (hava gjort) minnesvården, och hela uttrycket **heni : auk : kieruantum : merki** som en dativbestämning till ett föregående, i lakunen förlorat verb. Detta har slutat på -n, vilket gör det naturligt att tänka på en konjunktivform. Lakunen på vänstra sidan har beräknats till omkring 17 runor. Det passar då synnerligen väl att med Brate suppleras : **kup a[uk : kups : mopir : napin]**. »Då 'henne och dem som gjorde (vården)' förekomma i dativ, synes det mycket sannolikt, att inskriften innehåller en bön för dem, vilken just här står på sin rätta plats, sedan V och I redogjort för av och åt vilken vården är rest.»¹ Den enda invändning som kan göras är att — såsom också Brate påpekar — skiljetecken saknas framför 78 **a**, då sådant annars regelbundet utsättes i inskrifterna på stenkistans hållar. Till Brates rekonstruktion ha A. Noreen och O. v. Friesen anslutit sig, under det att S. Lindqvist har gjort invändningar. »Insbesondere erscheint es bedenklich, die vier ersten Runen auf Nr VI auf zwei Worte verteilen zu müssen, obwohl ein Zeichen für Wortunterschied fehlt ... Es scheint deshalb noch immer eine naheliegende Möglichkeit zu sein, anzunehmen, dass **kupa** - ein Eigennamen ist, wie das Pipping vorgeschlagen hat. Diese Möglichkeit hält den Ausweg offen, dass dieses Monument heidnisch ist oder zum mindesten in Übereinstimmung mit den übrigen vom selben Platz keine Spur christlicher Anrufung hatte.» Så till vida måste man ge Lindqvist rätt, att det är mycket märkligt, att f. ö. inga kristna ord eller symboler finnas vare sig på G 113 eller G 114, icke heller på de båda andra Ardre-stenarna G 111 och G 112. De språkliga — och runologiska — skälen för den av Brate föreslagna supplingen äro emellertid så starka, att man blir

¹ I stället för **napin**, som ju är ett med missionen införd lånord, kunde man givetvis tänka sig ordet **hialbin** hjälpe (jfr G 134 **hialbin**). Men detta är väl långt (7 runor), och **napin** (5 runor) passar bättre för det utrymme, som kan beräknas ha stått till buds. Brate påpekar också, att **napin** är ett verb, som med förkärlek brukas i gotländska inskrifter, visserligen åtskilligt yngre.

benägen att acceptera konsekvenserna. Det är svårt att tänka sig en annan suppling, som bättre skulle kunna täcka de givna språkliga förutsättningarna. Att skiljetecken utelämnas (särskilt i formelartade uttryck) är ju icke ovanligt. Det förekommer även i omsorgsfullt utförda inskrifter, t. ex. i G 113 efter r. 77. Det är icke så lätt att finna ett personnamn, som börjar med **kupa** -; varken Pipping eller Lindqvist har kommit med förslag. Den fromma bönen för den döda »och för dem som göra minnesvården» har en intressant parallell i Eskilstuna-kistan (Sö 356), vars defekta inskrift S. Lindqvist säkerligen riktigt har supplerat: »Gud och Guds moder hjälpe hans ande och de mäns [ande], som ha låtit göra [denna grav]»; **sum + kiara + litu** motsvarar Ardre-kistans particip **kieruantum**. Om Brates suppling är riktig, blir Ardre-kistan — och de andra Ardre-stenarna inklusive den stora bildstenen — ett mycket märkligt monument från övergångstiden mellan hedendom och kristendom. Ardre-kistan är, trots alla olikheter i form och utförande, en motsvarighet till Eskilstuna-kistan och de många liknande gravkistor på fastlandet (särskilt i Östergötland), som en gång ha funnits men i flertalet fall ha blivit så obarmhärtigt sönderslagna.

Svårare är tolkningen av inskriftens senare del. Mellan 103 **m** och 105 **u** har enligt Pippings beräkning funnits omkring 8 runor; detta synes vara riktigt. Efter 103 **m** ser man nedre delen av en stav; den kan ej ha haft någon bistav t. v. Framför 105 **u** finns alldeles i kanten av brottet en fördjupning, som torde vara rest av någonting hugget. Enligt Pipping »är man väl tvungen att uppfatta den som en del af ett skiljetecken. Om den vore en del af en höger-bistav, borde foten af runans hufvudstaf synas, ehuru väl den upphöjda randen är rätt starkt förtunnad i närheten af brottstället.» Brate framhåller, att fördjupningen sitter för högt för att kunna vara nedre punkten i ett skiljetecken; den »kan blott vara yttersta spetsen av övre knäet på **N**, ett **s** som i **sin**, i vilket fall staven kan vara spårlöst borta. Denna uppfattning ger ordet [**s]ua**». Från dessa utgångspunkter göres så ett försök till suppling och tolkning. A. Noreen har föreslagit, att 107–114 **ar : men : sin** är en relativsats: »som män mände se» (»das die leute sehen mögen»), »ett uttryck, framför hvilket man närmast väntar en superlativ». Pipping föreslår **merki : m[etst]** det anseiligaste minnesmärke (isl. *mæztr*), men stannar för övrigt i ovisshet, hur satsen skulle kunna tolkas. Brate menar, att den förmodade superlativen har varit **m[est]** störst till betydenhet, »då detta adj. annars ofta förekommer brukat om **merki** ... Jag förmodar : **merki : m[est] : þaun : s]ua : ar : men : sin** : »den mest betydande minnesvård, som män mände se». Uttrycket [**s]ua : ar**, isl. *svá er*, är en variant av *svá at*, vilket i fornspråket brukas i samma betydelse som ett relativpron., och genom det framför ställda determinativet **þaun** vinnas samma konstruktion som redan föreligger i Rökstenens **ualraubar tuar þar suap** »de två valrov, som ...» Slutet av VI synes mig vara i metrisk form: **merki mest þaun svā ar men sin**.» A. Noreen ansluter sig helt till Brate: **merki : m[est] : þaun : s]ua : ar : men : sin** : »des grössten denkzeichens, das die leute sehen mögen». O. v. Friesen har i sina anteckningar ett annat förslag: **merki : m[est] : kar]ua : ar : men : sin** : »det största gjorda som man kan få se». **karua** skulle väl vara en form av adjektivet isl. *gorr* färdig, gjord. Det förefaller dock föga sannolikt, att runmästaren skulle ha använt två så nära besläktade ord som **kieruantum** och **karua** så nära intill varandra: »nådig mot ... dem som göra det största gjorda minnesmärke». v. Friesen synes också ha framställt förslaget med all reservation, som en minnesanteckning för senare prövning.

På gravhällen nr II saknas mer än halva inskriften. Pipping läser: **r : i : karþum : ar : uar : uiuemer . : h** ... Av 115 **r** finns nedre delen med huvudstaven och högra bistaven tydliga; av den vänstra bistaven finns nedtill ett kort stycke; runan är sålunda fullt säker. Samma skada har drabbat det följande skiljetecknet, som dock är tydligt. 117 **k** är icke stunget. 121 **u** har en egendomlig form, sannolikt beroende på stenens struktur, med en misslyckad bistav; enligt Pipping »mähända ändrat från **r**». Skiljetecknet efter 122 **m** är grunt men säkert. 123 **a** är tydligt. R. 130 är till större delen krossad i sprickan mellan de båda fragmenten. Av huvudstaven finns hela v. delen bevarad i skadans kant, men av den svagt böjda bistaven tillräckligt mycket för att göra det sannolikt, att runan har varit **u**. Svårare att fastställa är följande runa, r. 131. Kvar finns nedre hälften av en stav, som är tydligt stungen med en djup punkt av exakt samma karaktär som i 133 **e**, vid kanten av den skada, som har förstört runans övre del; **e** är säkert. »Valet af runan **n** kunde förefalla så mycket mera frestande, som afflagringen på den tvifvelaktiga runan nedtill begränsas

af en inskrifning, som åstadkommits med ett eggverktyg och som korsar hufvudstafven i samma vinkel som en **n**-staf skulle gjort det. Huggmärket är visserligen något längre än en normal **n**-staf, men den del af det-samma, som har den jämnaste underkanten, har ungefär den riktiga längden; de öfverskjutande delarna kunde hafva uppstått genom spjälkning ... Vill man uttrycka sig mycket försiktigt, kan man ju lämna den möjligheten öppen, att ristaren först skrifvit ett **e** och sedan velat ändra runan till ett **n** eller tvärtom, men äfven under sådana förhållanden är läsningen **e** minst lika plausibel som läsningen **n**» (Pipping). De tre runorna 132–134 **mer** äro fullt säkra. 133 **e** har en liten, men djup prick, på samma sätt som övriga **e**-runor i G 114. Om ett ordskillnadstecken möjligen har funnits efter 131 **e**, kan ej med full säkerhet avgöras. »Afståndet mellan hufvudstafven af **m** och närmast föregående hufvudstaf är knappt mindre än mellan hufvudstafvarna af inskriftens två första, af ordskillnadstecken åtskilda runor, och den afflagring, som förstört en del af föregående runa äfvensom af mellanrummet mellan denna och **m**, kan hafva borttagit äfven ett ordskillnadstecken. Men sannolikt synes mig ett dylikt antagande icke, ty undre delen af mellanrummet mellan **m** och föregående runa är oskadd, och invid ett **m** skulle ordskillnadstecknet hafva sin naturliga plats närmare runans fot, liksom det vid runan **r** ligger något närmare toppen.»

Efter 134 **r** finns ett vanligt skiljetecken, som avslutar inskriften på kantbården, alldeles som på de övriga tre stenarna. Därefter har emellertid på gavelhällen nr II följt en fortsättning i den tyvärr förlorade tvärbalken nedtill. Denna inskrift har sannolikt gått från höger till vänster, och runorna ha sålunda stått upp-och-ned-vända. Detta tyder på anslutning till det föregående; inskriften i tvärbalken har icke utgjort något helt självständigt tillägg. Endast nedre delen av första runan, r. 135, finns bevarad, som ett torftigt vittnesbörd om vad som har varit; den har på vänstra sidan en nedåtriktad bistav. Den har sålunda varit **a** eller **h**, sannolikt det senare, början av pronomenet *han* (eller *hon*). Staven är alldeles rak och står vinkelrätt mot hufvudstaven i 134 **r**. Framför detta 135 **h** står ett skiljetecken :, som på vanligt sätt anger början av den nya inskriftraden; det består av den övre punkten i skiljetecknet efter 134 **r** och en där ovanför inbörad punkt. Den ena punkten är i så fall gemensam för de båda skiljetecknen. Situationen beskrives av Pipping, icke fullt exakt, på följande sätt: »Framför den sista runan hafva vi som ordskillnadstecken tre punkter ställda i triangel. Dessa punkter tjäna synbarligen äfven biändamålet att fylla den triangelformiga lucka, som uppstått därigenom, att hufvudstafven af **h** icke är parallell med den föregående runans hufvudstaf. Sistnämnda förhållande åter är troligen framkallat däraf, att inskriften vid **h** gjort en böjning i rät vinkel mot sin förra riktning.»

116–122 **i : karþum** är lättast att tolka. F. L. (Fritz Löffler?) hade i en tidningsartikel översatt: »i Gardaríke, dvs. i Ryssland». Pipping antecknar, att »ur formell synpunkt kan ingenting anmärkas mot denna öfversättning; men då Garda socken ligger blott en mil från Ardre, och de gotländska runstenarna ofta ange de omtalade personernas hemsocknar, anser jag för så godt som säkert, att **i : karþum** betyder 'i Garda socken'». — 123–127 **ar : uar** börjar enligt Pipping en relativsats: *er var* som var. »**uiuem** kan jag icke tolka, om alla 7 runorna skola anses bilda ett ord. Men i händelse vi dela ordet i tu och läsa **uiue mer**, så kunna vi få fram en tolkning, om också icke någon i allo tillfredsställande sådan ... Det är sålunda möjligt, att **uiue** är att utläsa *uiué* och betyder tempelpräst. Tautologien kan synas stötande, men utgör knappast någon instans emot min öfversättning, ty det saknas ej exempel på sammansatta ord af fullt lika tautologisk natur (jfr nysv. *dundyna*). Svårast är tolkningen af **mer**. Det urnordiska **marir** (Thorsbjærg) skulle, alldenstund assimilationen af *rr* till *rr* är äldre än uppkomsten af den stungna runan för *e*, ljudlagsenligt icke kunna skrivas **me(r)r**, men det finnes ju den möjligheten, att nom. sg. mask. af **mérr* (isl. *mærr*) antagit ändelsen *r* i analogi med de många nominativer som hade denna ändelse.» Pipping föreslår att tolka inskriften sålunda: ... *r* i Gardum, *ar var vivé mérr h* ... »... i Garda, som var en berömd tempelpräst ...». Men han gör det med mycket starka reservationer: »Då jag vid den här föreslagna tolkningen gjort två obevisade antaganden, näml. 1) att ett ordskillnadstecken blifvit bortglömdt mellan **uiue** och **mer** och 2) att det fgotl. ord, som motsvarat isl. *mærr*, genom inverkan från andra nom. antagit ändelsen *-r* i nom. sg., och då inskriftens fragmentariska skick beröfvar oss hvarje möjlighet att med stöd af sammanhanget bedöma förklaringen af de enskilda orden, så måste jag själf vara den förste att framhålla, huru osäkra mina förmodanden äro.» Svagheter i

Pippings tolkningsförsök ligger framför allt däri, att han såg inskriften isolerad, utan tanke på samband med de övriga inskrifterna i stenkistan.

Då kistan är minnesvård över en kvinna, kan man väl snarast misstänka, att här har funnits en upplysning om hennes härkomst: »Hon (dvs. Ailkn) var dotter till ... i Garda». Jfr G 111: »... efter Rodiaud ... dotter till Rodgair i Anga». 115 **h** är i så fall slutet av ett mansnamn i genitiv. Då nu Liknvi är dotter till Liknat (G 114), Rodiaud till Rodgair (G 111), torde man kunna våga den slutsatsen, menar Brate, »att Ailkn var dotter till en fader, vars namn börjat på Ai-, och som hetat t. ex. Aibiarn eller kanske Aivat liksom hennes son ... Man kan således tänka sig II supplerad med: [: **han : uar : ainika : totir : aibiarna**] **h** : i : **karþum** 'hon var enda dotter till Aibjörn i Garda'; ordet **ainika** har jag måst tillägga för att nå nödigt antal mynder 29–30.» — Den följande bisatsen **ar : uar : uiuemer** : »innehåller sannolikt något ärofullt om fadern till Ailkn, och jag uppfattar **mer** som prep. 'med' liksom **mir** på Rökstenen m. fl. ställen ..., men ställd efter sitt substantiv som understundom i poesi, samt **uiue** som en av detta **mer** styrd dat. sg. av namnet på en hövding, på vars sjötåg fadern till Ailkn varit följaktig». Sålunda: »som var med Viv». Brate tror sig ha återfunnit namnet på denne hövding i en runinskrift i Södertörn, Sö 260 vid S. Betby i Ö. Haninge sn: »... lät resa stenen efter Järund, sin son, som var västerut med Viv, Håkons son (**ar : uar : uestþr : meþ uifi : suni : hakunar**)». Kombinationen med den sörmländska inskriften tedde sig ganska djärv, men lockande; olikheten i beteckningen av v-ljudet (**uiue** G 114 : **uifi** Sö 260) behövde enligt Brate icke vara avgörande. Den måste emellertid förfalla, sedan det har visat sig, att namnet på S. Betby-stenen bör läsas **ulfi** (icke **uifi**) och sålunda är en form av det välkända mansnamnet Ulv. Brates tolkning av **uiuemer** har godtagits av Noreen: »...-s in Gardar, welcher dem Wiwe folgte», men måste betecknas som mycket oviss.

Inskriftens sista runa, 135 **h**, vill Brate helt bortse ifrån: »vad Pipping fattar som **h**-, är i själva verket ett skiljetecken i form av ett snett kors; blott nedre högra armen är fullständigt borta, och det ansenliga skiljetecknet, tre punkter jämte detta sneda kors, markerar kraftigt hela inskriftens slut». Brates uppfattning är här med säkerhet oriktig, såsom också S. Lindqvist har framhållit. Gavelstenen II har ensam haft en inskriftsrad längs bildfältets nedre kant; en sådan avvikelse från regeln kan endast förekomma vid slutet av den långa inskriften. »Ausserdem muss man sich die mit **h** beginnende, im übrigen verloren gegangene Runenfolge hinzugefügt denken, die längs der Unterkante von Nr II angebracht worden war und infolgedessen den Abschluss des Ganzen bildete. Die Vermutung, dass derjenige (oder diejenigen?), welcher (welche) das Monument und seine Inschrift ausgeführt hat (haben), hier genannt worden ist (sind), liegt zweifellos nahe.» Med runan **h** börjar, menar Lindqvist, den horisontella inskriftsrad, som skulle läsas i omedelbar anslutning till det föregående. »Die auf **h** folgenden Runen sind der unteren Kante des Ornamentfeldes in derselben Weise gefolgt wie die vorhergehenden Runen der Begrenzung nach anderen Seiten hin.»

Att alla de fyra hällar, som ingå i stenkistan, äro ristade av samme runmästare, har bekräftats vid en noggrann genomgång av inskrifterna. Däremot är det alldeles uppenbart, att inskrifterna på de nära samtidiga G 113 och G 114 icke ha utförts av samme man; de visa alltför många olikheter i karakteristiska detaljer: skiljetecknen; formen på vissa runor, framför allt **b**; de prickstungna ramlinjerna i G 113, som alldeles sakna motsvarighet i G 114; ordet 'och' tecknas **ak** G 113, men **auk** G 114. Det är sålunda icke Likraiv, som har ristat G 114.

Runstenen G 113, som Ottar, Gairvat och Aivat ha låtit sätta upp efter sin fader Liknat, måste vara något äldre än stenkistan G 114, som »Liknats söner» ha låtit göra efter sin moder Ailkn. Det har antagits redan av Brate. S. Lindqvist finner det också »selbstverständlich». Om familjefadern Liknat hade funnits i livet, då stenkistan gjordes efter hans hustru, hade han utan tvivel nämnts främst, tillika med sönerna: »Liknat och hans söner läto göra ...» e. dyl. Men skillnaden i ålder behöver icke vara stor.

Egendomligt och svårförklarligt är, att sönerna nämnas i olika ordning i de båda inskrifterna G 113 och G 114, om nu Brates suppling av den förstörda delen av inskriften på gavelhällen nr I är riktig:

G 113: Ottar och Gairvat och Aivat.

G 114: (Aivat och Ottar) och Gairvat.

S. Lindqvist finner en sådan omkastning av ordningen osannolik. »Man könnte sich gut vorstellen, dass der auf Nr III [=G 113] zuletzt genannte Aivat vor der Errichtung des neuen Monuments verstorben ist und aus diesem Grunde aus dem auf Nr I angebrachten Satz fortgelassen wurde.» Fullt så enkelt är det dock icke. Genom att stryka namnet Aivat vinner man ingenting. Utrymmet måste då fyllas av något annat. Det är icke lätt att finna något, om orden **aiutar : auk** (tillsammans 10 runor och 1 skiljetecken) skulle utgå. Man är m. a. o. tillbaka vid det problem, som Brate har velat lösa genom sitt suppleringsförslag: vad har stått på den förstörda delen av gavelhällen nr I? Sammanhanget med det sista ordet **moþur** på sidohällen nr V fordrar en omedelbar anslutning av namnen på söner. Detta är det väsentliga i Brates förslag, och det kan icke rubbas genom Lindqvists invändningar.¹

G 113 och G 114 utgöra Liknat-sönernas minnesvårdar över sina föräldrar. Vi finna i inskrifterna en familj omtalad med följande medlemmar:

	Liknat ~ Ailkn	
Ottar	Gairvat Aivat Liknvi	

Liknat och hans tre söner förekomma i båda inskrifterna; Liknats hustru Ailkn (sannolikt från Garda) och hans dotter Liknvi endast i G 114. Om namnen *Liknatr* (ursprungligen *Liknhvatr*) och *Ailkn* se G 99, om *Gairvatr* se G 101. Två av sönernas namn innehålla samma efterled som faderns, nämligen adj. *hvatr* rask, skarp; Gairvat och Aivat. Namnet Aivat är sammansatt av en förled *Ai-* från moderns namn och en efterled *-hvatr* från faderns. I båda föräldrarnas namn ingår ordet *likn* f. godhet, barmhärtighet, i faderns som förled, i moderns som efterled; eftersom ordet *likn* är ett femininum, kan det bli efterled endast i kvinnonamn. Dottern Liknvi har sålunda fått förleden i sitt namn från båda föräldrarna. Den ende i familjen, som står helt utanför denna namnvariation, är sonen Ottar. Det har sannolikt funnits särskilda orsaker till hans namn.

Namnet 67-74 **liknuiaR** (gen.) kan läsas antingen *LiknviaR* eller *LiknyiaR* och sålunda vara genitiv antingen av ett kvinnonamn *Liknvi* eller *Likny* (*Likn-nj*). »Båda namnsluten förekomma i de nordiska språken. På Gotland voro namnen på *-vi* mycket vanliga (jfr S. Bugge i *Runverser*, s. 357), men jag känner intet gotländskt namn på *-nj*. Ljudförbindelsen *-knv-* kan, ehuru ljudlagsvidrig, undantagsvis upprätthållas genom association med bekanta element (*Liknviþr* Säv 122 [=G 99]). Läsningen *Liknvi* har sålunda vissa skäl för sig. Jag är dock obenägen att antaga, att här skulle föreligga en sällsynt, ljudlagsvidrig kombination, och föredrager läsningen *LiknyiaR*» (Pipping a. a. s. 11). Pippings argumentering förefaller egendomlig. Det viktigaste skälet för läsningen *Likn-viaR* nämner han ej alls: att namnet är skrivet med ostunget **u**. Ristaren använder stungen **u**-runa för y-ljud i 1-5 **syniaR**. Man vill ogärna tro, att han skulle ha förfarit annorlunda i 67-74 **liknuiaR**. Lika väl som den obekväma och »ljudlagsvidriga» ljudförbindelsen *-knv-* faktiskt förekommer i mansnamnet *Liknviþr* på G 99, lika väl kan den naturligtvis tänkas här i kvinnonamnet *Liknvi*. Om kvinnonamn på *-vi* se G 4. Jfr *Botny* G 81. Om namn på *-ny* se A. Janzén, *Personnamn* (1947), s. 120 (med not 481).

Mansnamnet *Ottar* förekommer endast sporadiskt i runinskrifter: Ög 118, 124, Skåne (Lund) DR 314, Norge (NIyR 453); ingen gång i Uppland. Om namnet *Ottar* se A. Janzén a. a. s. 86 (med not 363).

En särskild uppmärksamhet förtjänar genitivformen på *-aR* av namnen Liknat (6-13 **liknata-**) och Gairvat (55-63 **kairuatar**); det är en analogibildning efter de många mansnamnen med gen. på *-aR* (jfr J. Sahlgren, *Eddica et scaldica* 2:1, 1927-28, s. 231 f.). Andra exempel: ... **uatar : broþur** Boge kyrka (nu i Gotlands Fornsal), **hehuata : sial** S 7 Fleringe; **botfosar** (2 ggr) G 60, **roþfoar** G 134. (En orimlig förklaring av gen. på *-aR* hos H. Pipping a. a. s. 9 f.). — Däremot med genitiv på *-s*: **roþkais** G 111 av *Roþgair*.

31-37 **ailikni** är ack. sg. av kvinnonamnet *Ailkn*. Det har antagit iö-stamsböjning efter mönstret av de många kvinnonamn, som av ålder ha denna böjning.

¹ En ändring av ordningen mellan bröderna är väl icke helt osannolik. I inskrifterna på U 644 och U 654 omtalas samma brödrakrets, med ett par av namnen i olika ordning.

23–25 **kut** förutsätter väl en uttalsform med kort *u*: *gutt*. Se A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904) § 112 med not 2, A. Kock, *Svensk ljudhistoria* 2 (1909–11), s. 176.

Om det intressanta presensparticipet 88–97 **kieruantum** (dat. pl.) se Märta Ahlberg, *Om presensparticipet i fornsvenskan* (1942), s. XII. Formen har verbal betydelse och är utbildad med ett objekt **merki**: »vare nådig mot henne och mot oss som göra minnesvården». Sannolikt är det sönerna (**synir** : **liknata** -) som avses, icke stenmästaren och runristaren. — Vokalismen i rotstavelsen har motsvarighet i inf. **kierua** S 84 Hogrän. Om olika former av verbet göra se H. Pipping, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna* (1901), s. 47 f., *Gotländska studier* (1901), s. 122 f.; A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), § 118 Anm. 1, § 553 Anm. 3; A. Kock, *Svensk ljudhistoria* 2 (1911), s. 362, 3 (1920), s. 189, 4 (1921), s. 344; O. v. Friesen, *Sv. göra* (i: *Nysvenska studier* 14, 1934, s. 123 f.).

Stenkistan från Ardre (G 114) har, såsom förut har framhållits, ursprungligen varit uppställd inomhus, d.v.s. i en kyrka, möjligen med de båda gavelstenarnas fotändar nedsatta i ett jordgolv som stöd för kistan. Endast så kan man förklara, att stenarna ha kunnat bevara så tydliga spår av färg. De tre runstenarna (G 111–113) ha säkerligen varit resta på kyrkogården, i kyrkans omedelbara närhet. Att de skulle ha forslats långa vägar för att läggas ned på marken under golvet i den nya kyrkan, förefaller rätt orimligt. Alla de fyra minnesvårdarna med runor ha sålunda samband med en tidig kyrkobyggnad i Ardre.

Det är mycket sannolikt, att stenkistans inskrift har innehållit en bön för den döda och hennes efterlevande barn, som ha låtit utföra minnesvården: »Gud och Guds moder var nådig mot henne ...»

Det är under sådana omständigheter mycket anmärkningsvärt, att kristna symboler helt saknas. Icke någon av de sju stenarna har ett kors som centralt ornament. Utsmyckningen är traditionell, ännu ej influerad av den nya tron. Såväl i stenarnas form som i deras ornamentik finns ett klart samband med bildstenarna av yngre typ.

Allmänna överväganden tala sålunda ganska bestämt för att Ardre-stenarna tillhöra ett tidigt skede av kristen tid. De utgöra en äldre grupp än Sjonhem- och Hogrän-stenarna, där de kristna dragen i ornamentik och inskrift äro starkare framträdande. Vi stå hednatiden rätt nära. Man gladdes åt bilder av drakar och av väpnade män, med svärd, spjut och yxa. På de båda sidohällarna (I och II) har man givit plats åt berättande figurscener av traditionell art. På den ena (nr I) se vi bilden av en man med svärd vid sidan, ridande på en häst med åtta fötter. Ha de samtida gotlänningarna kunnat undgå att känna igen den gamle Odin, ridande på sin Sleipner?

Är det måhända de hedniska figurerna i en kristen kyrka, som ha givit anledning till att just dessa båda stenar ha blivit så illa medfarna och endast fragmentariskt äro i behåll?¹

De fyra runmonumenten i Ardre äro nära samtida. Inom de båda grupperna, Sibba-gruppen och Liknat-sönernas grupp, är G 111 något äldre än G 112, och G 113 något äldre än G 114, såsom redan innehållet ger vid handen. Men tidsavståndet kan icke vara stort, högst 20 år. G 111 och G 113, de båda äldre stenarna inom vardera gruppen, stå varandra synnerligen nära i form och ornamentik. »Ornamenten på IV [=G 111] äro snart sagdt kopierade efter dem på III [=G 113]» (H. Pipping). Det menar också Lindqvist (1, s. 58). Av ristningstekniken att döma, kunna de båda stenarna omöjligen vara ristade av samme stenmästare. G 113 står utan tvekan konstnärligt sett högst. Och G 113 kan ha varit en förebild för G 111, men omöjligen tvärtom.

H. Pipping (a. a. s. 35–46) har gjort ett försök att på runologiska grunder bestämma inskrifternas ålder. Om man bortser från de båda fragmenten nr I och II (=gavelstenarna på G 114), är enligt Pipping nr III (=G 113) den äldsta. Bruket i denna inskrift av **b**-runan för *v*-ljud och framför allt av **u**-runan för *o*-ljud »pekar hän mot en tidpunkt, som icke är mycket aflägsen från 900-talet». G 111, 112 och 114 ha däremot **o**-runan som tecken för *o*-ljud. Ett ålderdomligt drag är också bruket av **r**-runan: **runar** G 113, **synir**, **kairuatar**, **liknuir** G 114; däremot **ropiaupar** (och omvänt **totur**, **hebtir**) på G 112. Bruket av stungna runor (**e**, **y**) visar enligt Pipping (s. 36), »att ingen af Ardre-stenarna torde vara huggen före år 990». Å andra

¹ En annan förklaring till de båda gravhällarnas sönderfall har givits ovan s. 202.

sidan talar frånvaron av kristna symboler för att »dessa stenar äro äldre än bildstenarna från 1000-talets senare hälft, och att äfven den yngsta af dem sannolikt ej härstammar från en senare tid än 1000-talets midt ... Genom dessa båda bestämningar hafva vi för den tidslängd utvecklingen från språkstadiet på stenen I [den ena gavelstenen på G 114] till det på stenen VII [=G 112] kan hafva tagit i anspråk, funnit en maximibestämning så trång, att det knappt lönar mödan utfundera, huruvida den kunde göras ännu trängre.»

Erik Brate har betonat, att Ardre-stenarna äro avgjort kristna; genom den rätt evidenta suppleringen av inskriften på stenkistans ena sidohäll (nr V) anser han sig ha vunnit säkra tecken till kristendom. Den åttafotade springaren på stenkistans ena gavelhäll behöver icke vara Sleipner, menar Brate, utan är kanske en »naiv framställning av en springande häst eller ett ornamentalt hugskott». Trots detta är han i huvudsak ense med Pipping, att Ardre-stenarna torde tillhöra mitten av 1000-talet. — Samma datering ger A. Noreen: »gegen 1050». — Något senare dateras de av O. v. Friesen (i ett summariskt uttalande till F. Plutzar): »Nr V [=ena sidohällen i G 114] kann nicht älter als 1040–50 sein, aber wohl einige Jahrzehnte jünger.»

Hos S. Lindqvist (*Gotlands Bildsteine* 1, s. 52, 122) finna vi ett försök till tidsbestämning av Ardre-stenarna med hjälp av ornamentiken. Man har skäl att anse 1000-talet som tiden för den grupp av bildstenar (grupp E), till vilken Ardre-stenarna höra, men också S 84 Hogrän, G 134–136 Sjonhem. G 113 anser han vara ett ganska tidigt exempel på runstensstil. Huvudena med sina hakformiga nacktofsar och punktörneringen i bandslingorna äro två drag, som påminna om ett annat gotländskt arbete, ett ringspänne med i silver och niello ornerade ytor (*VHAAkad:s Månadsblad* 1887, s. 114 f.). »Die Ornamentik steht hier noch dem Jellinge-stil, der im wesentlichen dem 10. Jahrhundert zugehört, nahe. Es ist somit wahrscheinlich, dass Ardre III [=G 113] nicht viel später als in den Beginn des 11. Jahrhunderts anzusetzen ist. Älter dürfte dieser Stein schwerlich sein, denn er ist von drei mit Namen genannten Söhnen ihrem Vater Liknat gewidmet, und diese Söhne waren zweifellos dieselben, die über ihrer Mutter (nach des Vaters Tod) die aus Ardre I, II, V und VI bestehende Kiste [=G 114] errichteten, und da finden wir den Runensteinstil voll ausgebildet, was kaum vor der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts geschehen dürfte.»

Aldre-stenarna äro förmodligen de äldsta runstenar med s. k. danska runor, som finnas bevarade på Gotland, samtidigt också den äldsta gruppen av minnesvårdar från kristen tid. Vi finna här visserligen ännu icke korset som ett dominerande motiv på stenarnas mitt, såsom på de något yngre Hogrän- och Sjonhemstenarna. Men de hedniska bildscenerna ha blivit ersatta med en starkt dekorativ ornamentik, där enstaka figurer kunna finnas kvar instuckna här och var som en erinran om vad som hade varit. Stenarna äro i stället försedda med inskrifter i fast formade ordalag, som meddela, vem som har låtit göra minnesvården och efter vem det har skett, med de prydliga »danska» runorna, icke med de vardagliga och enklare »svensk-norska» som vi känna från den föregående tiden. Och för dessa runor har en bård blivit utlagd längs stenarnas ytterkanter, varigenom inskrifternas dekorativa karaktär mera kommer till sin rätt. Det är m. a. o. inskriften, minnesorden på stenen, som numera är det väsentliga, icke bildverket. Man har därmed passerat gränsen mellan de egentliga bildstenarna och runstenar i vanlig mening.

Aldre-stenarnas närmaste föregångare i tiden torde vara bildstenarna från Tjängvide och Ardre (Lindqvists grupp D: 1; *Gotlands Bildsteine* 1, s. 49 f.). De dateras på säkra grunder till 900-talet. Tjängvide-stenen (G 110) har en inskrift med »svensk-norska» runor; Ardre-stenen saknar inskrift. Den var äldst och störst av stenarna i Ardre, ännu helt hednisk till sin utstyrsel och bildvärld (se pl. 55). Förmodligen har den liksom de andra varit rest på den centrala plats i bygden, där man sedan byggde Ardre kyrka. Det kan sålunda ha varit samma förhållande här som i Hablingbo, där den runristade bildstenen (G 59) sannolikt har funnits på platsen redan före kyrka och kyrkogård, liksom också vid Rök i Östergötland. När med tiden den nya kyrkan i Ardre skulle byggas, fick den gamla bildstenen följa med de andra stenarna ned under kyrkogolvet.

Vi finna alltså här en lokal konnexion mellan två tidsskeden, som är ytterst intressant. Här mötas en äldre tid med hedniska bildscener och svensk-norska runor å ena sidan och å den andra en några årtionden yngre missionstid med danska runor och en ny stils dekorativa former.

Petsarve, Ardre sn.

Vid gården Petsarve, SÖ om Ardre kyrka, har Hugo Pipping år 1900 iakttagit ett fragment av en bildsten med spår av runinskrift. »Vid gården Petsarfve helt nära Ardre kyrka anträffades en ituslagen sten af bildstensform. Den torde hafva användts som trappsten och är till ytterlighet sliten, men bär omisskännliga spår af runor» (H. Pipping, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna*, 1901, s. 8).

Stenen fick emellertid ligga kvar ännu några år, såsom tröskel till en smedja, och har under denna tid blivit ännu mera nött och sliten. År 1912 skänktes den av gårdsägaren A. Olsson till Gotlands Fornsal, där den numera förvaras (inv.-nr C 1877). Den är beskriven av S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* 2 (1942), s. 25 (med fotografi bild nr 313): »Von der Verzierung können keine Überreste mit Sicherheit nachgewiesen werden.» Ännu mindre kunna numera några spår av runor påvisas.